

Počátky válečnictví v eneolitu

Agrese bohužel stále patří k nejběžnějším rysům lidského chování, jde o instinkt prosazení a přežití vlastních genů na úkor ostatních. Lidská vnitrodruhová agrese se v průběhu posledních 40.000 let stala postupně součástí lidské kultury a byla institucionalizována v různých formách společenských aktivit.

■ Jan TUREK

Ústav archeologické památkové péče středních Čech

Zvláště v postglaciálním období se v souvislosti s nárůstem populace a zvětšováním lidských komunit rozvíjela také míra společenských vztahů. V době neolitických a eneolitických zemědělských populací se k vnitrodruhové kompetici a agresi (doklady zabíjení lidí na sídlišťích časněho a staršího eneolitu nejsou zcela výjimečné, viz **obr. 2 a 3**) začal stále více přidružovat motiv kontroly půdy, výrobních prostředků a společenské moci. Agrese tak byla uplatňována uvnitř komunity za účelem získání a udržení společenského postavení, ale také proti cizím komunitám ve snaze ochránit vlastní majetek a teritorium. Zvláště vnitro komunitní projevy agrese se záhy transformovaly do různých formálních podob symbolického boje a zápolení, které zpravidla nevedly k nežádoucímu usmrcení poraženého příslušníka obcí. Ať již vnitřní, symbolický boj nebo ven směřující obrana či agrese byly postupně formalizovány v podobě vzniku specializovaných zbraní určených pro boj mezi lidmi a fortifikačních staveb. V průběhu neolitu a zvláště eneolitu tak vznikl nový fenomén v lidské kultuře: válečnictví.

Eneolitické zbraně jako symboly moci

Ačkoliv lidská vnitrodruhová agrese má velmi hluboké kořeny (cf. Vencl 1984, Vencl 1999), formalizované zbraně určené jednoznačně pro boj mezi lidmi se však v evropském pravěku objevují teprve s ná-

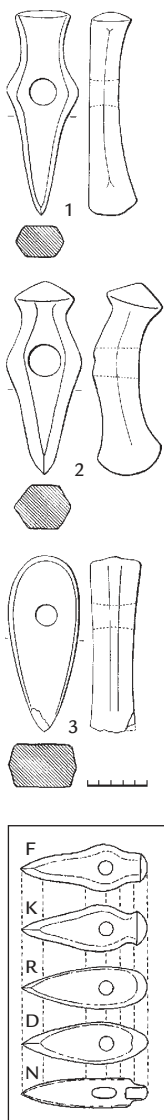
stupem zemědělských komunit. Již z období neolitu jsou známy první artefakty, které lze klasifikovat jako zbraně. Jsou to například tzv. diskovitě mlaty objevující se již v období kultury s lineární keramikou. Jsou ale i další, méně nápadné artefakty odvozené svým tvarem z forem pracovních nástrojů, které však spíše plnily funkci symbolických zbraní, jako je tomu v případě mramorové vrtané motyky nalezené v mužském hrobě v Praze Liboci (výzkum M. Bureš 2004).

Ve střední Evropě můžeme přinejmenším od počátku eneolitu hovořit o výskytu specifických kamenných artefaktů, které lze interpretovat jako zbraně, odznaky společenské prestiže a bojovnictví (cf. Vencl 1984; Neustupný 1998, 27-30; Zápotocký 1992). Jde především o kamenné sekeromlaty, které mají svůj předobraz již v sekeromlatech mladšího neolitu. Uplatňuje se však nová morfologie sekeromlatů časněho eneolitu. Ve starším eneolitu lze pozorovat typy sekeromlatů (viz **obr. 3**), které zjevně vychází z měděných předloh sekeromlatů (Zápotocký 1992), které jsou nám dnes z valné části neznámé. Jde například o tzv. sekeromlat s čepcovitým tylem, který vykazuje poměrně sofistikovanou technologii zpracování suroviny a na rozdíl od tvarů neolitických sekeromlatů, nevychází z přirozeného vrstvení a přírodního tvarování kamene. V souvislosti s tímto typem sekeromlatu nelze nezmínit falický tvar jeho „čepcovitého“ tylu. Falická symbolika sekeromlatů zapadá do představ o jejich prestižní funkci maskulinního odznaku společenské moci a patriarchální podstatě společenské diferenciace (cf. Neustupný 1967; Turek – Daněček 2000). Falické konotace jsou předpokládány také pro další pravěké kamenné artefakty (Patton 1993). Mužský či falický symbolismus kamenných seker je zřejmě reprezentován také v neolitických armorických galeriových hrobkách v Bretani, kde ženské figurky bývají nalézány ve vchodových partiích a motivy seker v hlavní pohřební komoře. M. Patton rovněž popisuje symbolické uložení

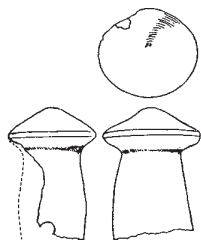
seker v hrobce „Grand Tumulus“ v Mané-er-Hroek v Bretani. Dva kulovité závěsky a velká kamenná sekera s hrotitým tylem pronikajícím do hlazeného kamenného kroužku. Předměty byly zřejmě záměrně sestaveny tak, aby personifikovaly mužské a ženské genitálie v symbolickém spojení pohlavního aktu (Patton 1993, 31, plate 2.2.). Podobná symbolika může být spatřována v rytině na stěně další bretaňské chodbové hrobky v Gavrinis zobrazující sekeru upevněnou do objímky v topůrku (Patton 1993, 31, figure 2.6.).

Není také překvapením, že jsou nalézány i keramické miniaturizované modely sekeromlatů kultury nálevkovitých pohárů. Za všechny lze uvést keramický zlomek zadní části sekeromlatu s čepcovitým tylem ze Zámky u Bohnice (Hájek – Moucha 1983, zde **obr. 6**), nebo keramický model zcela nedávno objevený D. Daněčkem v kontextu nálevkovitých pohárů ve Statenicích u Prahy (**obr. 5**).

Posoudit společenský význam sekeromlatů v období středního eneolitu je poměrně složité a to z důvodu částečné nebo totální absence pohřebních nálezů v prostředí badenské, řivnáčské, chamské a jevi-

■ **Obr. 3**
Typy sekeromlatů kultury s nálevkovitými poháry z Čech (Podle Zápotocký 1992).

■ **Obr. 6**
Praha-Bohnice, Zámka, zlomek keramického modelu sekeromlatu s čepcovitým tylem (podle Moucha – Hájek 1983).

■ **Obr. 1** Praha-Nebuše – kostra se svázanými rukama v sídlištní jámě Jordansmühlské kultury (foto: M. Kostka).

šovické kultury. Ojedinelé nálezy sekeromlatů z výšinných poloh ale dokládají kontinuitu jejich výroby. Ve středním eneolitu tedy zřejmě nedošlo k systematické negaci sekeromlatů a jejich symboliky s jakým se setkáváme později v období zvoncovitých pohárů.

V období kultury se šňůrovou keramikou hrály kamenné nástroje a zbraně významnou společensko-symbolickou roli, jako atributy moci a bojovnictví v pohřební výbavě, ale pravděpodobně také v živé společnosti. Výmluvným dokladem prestiže takových zbraní je unikátní měděný sekeromlat s litou rukojetí z Lužice na Moravě (obr. 4). V hmotné kultuře období šňůrové keramiky lze za takové symboly považovat především kamenné sekeromlaty a kulovité mlaty (Berounská 1987).

Volba surovin pro výrobu kamenných seker a sekeromlatů se v období šňůrové keramiky stala ve srovnání s obdobím středního eneolitu velmi heterogenní (Turek – Daněček 1997, 134). Široké spektrum surovin zahrnuje horniny od vysoce kvalitních serpentinitů, amfibolitů a amfibolitických břidlic až po měkké vápence, slínovce, prachovce a pískovce. Surovinové zdroje jsou dokumentovány některými dílčími petrografickými rozborů nálezů z českých pohřebišť se šňůrovou keramikou (Kukla 1970, 235, K-M; Brus 1991, Cílek 1993). Velmi významnou pro posouzení preference surovin na výrobu broušených kamenných artefaktů byla petrografická analýza 416 kamenných sekeromlatů z moravských šňůrových pohřebišť, kterou provedl A. Přichystal (Přichystal – Šebela 1992, 33-38, Fig. 1). 24 sekeromlatů, tedy asi 6 % z celkového počtu, bylo vyrobeno z vápenců, slínovců, prachovců a pískovců. Je v celku logické, že tento typ materiálu nebyl nikdy použit k výrobě kamenných seker, jejichž funkce byla pravděpodobně primárně praktická, tedy bylo jich užíváno jako výrobního nástroje (cf. např. Vencl 1970, 234).

Na šňůrových pohřebištích v Čechách byla objevena celá řada kulovitých mlatů či sekeromlatů zhotovených z vápence nebo jiného měkkého materiálu.

V současné době bohužel nemáme dostatek archeologických dokladů, které by napomohly objasnit kontext užívání takových „nefunkčních“ zbraní. Není jasné, zda symbolické zbraně z měkkých hornin byly vyráběny jako funerální náhražky opravdových sekeromlatů, které v konkrétních případech musely zůstat ve světě živých, nebo zda odrážely nižší stupeň společenského statusu. Ani vazba těchto artefaktů na pohřby nedospělých jedinců nebyla jednoznačně prokázána (Turek 2000).

Ceremoniální válečnictví

Je pravděpodobné, že v případě nálezů šňůrovou keramikou se setkáváme se symbolickými formami zbraní, které v pravěké společnosti plnily označovací funkci odrážející společenský status konkrétní společenské kategorie (bojovníků). Takové předměty zřejmě hrály ve společnosti stejnou, nebo podobnou roli jako skutečné funkční zbraně a v symbolické rovině reprezentovaly princip „ceremoniálního válečnictví“ (Neustupný 1998, 27-30). Neustupný dále předpokládá, že „tento způsob válčení ovšem ukazuje, že ti, kdo vedli takové války, měli k sobě nějaký vztah. ... Ceremoniální boje prostřednictvím ceremoniálních zbraní byla příležitost, při níž jednotlivci mohli vystavit na odiv svou statečnost. Riskovali zabít, ale jejich zápasy byly spíše obřadem než hájením vlastního života. ... Válčící strany zřejmě akceptovaly určitá ceremoniální pravidla, k nimž byly symbolické zbraně přiměřené“ (Neustupný 1998, 29). Takové podobě ceremoniálních zbraní a rituálních zápasů by snad vyhovovaly i napodobeniny zbraní z měkkých hornin. Zda bylo těchto imitací užíváno jen jako pohřebních přídavek, nebo i v živé společnosti, jako předmětů užíváných při každodenních sociálních aktivitách není za současného stavu poznání možno uspokojivě objasnit.

Je zjevné, že většina starořeckých olympijských sportů souvisela s přípravou bojovníků na válečné střetnutí. Také pozdější středověké a renesanční sporty se soustředily buď na zápas muže proti muži, demonstraci individuální síly a bojového umění nebo na strategický boj dvou komunit. Takovým sportem bylo třeba florentské Calcio Fiorentino (pravidla zaznamenána poprvé v roce 1580) nebo La Soule,

■ Obr. 2 Praha-Nebořice- detail rukou zemřelého svázaných v klíně (foto: M. Kostka)

velmi násilný francouzský předobraz rugby, při kterém se jedna komunita snažila donést míč do vesnice sousedů i za cenu občasných ztrát na životech. Také jezdecké závody, jako Paglio v Sieně, ač nebojového charakteru, měly a dosud mají velmi násilné pozadí v bojích mezi jednotlivými lokálními týmy.

Dýky a lukostřelba nahrazují symboliku sekeromlatů

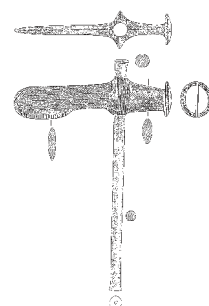
V období zvoncovitých pohárů (2500-2300/2200 před Kristem) byly v pohřební symbolice mužských pohřbů kamenné sekeromlaty nahrazeny měděnými dýkami a lukostřeleckou výbavou.

Pohlavní diferenciaci zemřelých se projevuje v odlišných pohřebních artefaktech v hrobech mužů a žen. Muži jsou často provázeni lukostřeleckou výbavou v podobě nátepní destičky, šípů s pazourkovými hroty a pravděpodobně i luku. Dalším převážně mužským artefaktem jsou měděné dýky a mezi ozdobami kostěné závěsky ve tvaru luku a podélně rozpůlené kančí kly.

Měděné dýky jsou jednou z prvních specializovaných bodných a sečných zbraní. Byly to právě chalkolitické dýky odstartovaly ve Starém světě kontinuální vývoj k mečům. Dýky se objevují i v ikonografických pramenech. Velmi specifickým souborem památek jsou, skalní rytiny z Val Camonica u Brescie v severním Itálii, z nichž některé spadají též do období zvoncovitých pohárů. Bohaté výjevy například

■ Obr. 5 Statence – keramický model sekeromlatu z období kultury nálevkovitých pohárů (foto: D. Daněček)

■ Obr. 4 Lužice, unikátní litý měděný sekeromlat kultury se šňůrovou keramikou (Podle Šebela 1999).

■ Obr. 8
Miniaturní
měděná dýčka
z hrobu ženy
z období
zvoncovitých
pohárů v Tišicích,
okr. Mělník
(foto: J. Turek).

■ Obr. 9
Nátepní destičky
z období
zvoncovitých
pohárů
(foto: J. Turek).

z lokalit Ossimo a Cemmo zobrazují široké spektrum výjevů. Jsou zde zobrazeny měděné dýky (obr. 7), sekery, stáda dobytka, jelínek a kozorohů, ale také oradla a čtyřkolové vozy. Velmi výrazný vztah ke kultu slunce mají výjevy s lidskými postavami a motivy slunce. Podobné zobrazení slunce a lidské postavy s výzbrojí známe také ze švýcarské lokality Petit Chasseur, kde se na tesaných stélách ve tvaru lidské postavy objevují obě zbraně významné pro muže v období zvoncovitých pohárů, tedy luk, šípy a dýka.

Mezi dýkami období zvoncovitých pohárů jsou však i miniatury. V kontextu ženských hrobů jde vesměs o dýčky rozměrů podprůměrných, až miniaturních. Jejich délka, pohybující se od 37 do 94 mm je ve srovnání s běžným rozsahem délek všech typů středoevropských dýk 70 – 137 mm (Kuna – Matoušek 1978, 66) výrazně podprůměrná. Například v případě dýk ze Záhlinic u Kroměříže (Dvořák – Stuchlíková – Rakovský 1992, 231–232, Obr. 7:1–3 a Obr. 8: 1) snad lze jejich rozměry odůvodnit značným obrusem, to však zřejmě neplatí pro dýčku z Tišic (okr. Mělník), jejíž „rukojeť“ měří jen necelých 20 mm (Turek 2002, zde obr. 8). Je možné, že i přes zachování tvarové formy byly některé miniaturní dýčky využívány k odlišným funkcím nežli jejich předlohy, nebo že jejich význam byl čistě symbolický.

Otázka zda byl v období zvoncovitých pohárů užíván luk reflexního typu nelze zatím uspokojivě zodpovědět. V celé Evropě nebyl dosud nalezen ani jeden exemplář luku tohoto období. Na existenci luků reflexního charakteru mohou poukazovat tvary některých kostěných závesků vyskytujících se převážně v hrobech mužů. Další indicií může být rytina na kamenném bloku v interiéru hrobky předchozí kultury se šňůrovou keramikou z Leuna-Göhlitzsch (okr. Magdeburg). Pohřební stéla z období zvoncovitých pohárů ze švýcarského Petit Chasseur však zobrazuje spíše jednoduchý nereflexní luk. Další otázkou týkající se lukostřelby v období zvoncovitých pohárů je, zda byly luk a šípy užívány převážně k lovu, nebo k boji. Ani na tuto otázku zatím nemáme jednoznačnou odpověď, je však

třeba zmínit velmi nízké procento kostí lovné zvěře nalézáných v sídlištních kontextech tohoto období v Čechách. Lukostřelba tak mohla být kromě okrajového lovu především součástí mužského světa bojovníků a společensko symbolickým fenoménem.

Nátepní destička, ozdoba bojovníka

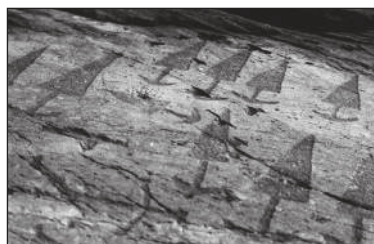
Nátepní destička byla nezbytnou součástí lukostřelecké výbavy v pravěku, stejně jako je tomu u sportovních lukostřelců současnosti. Tento specifický artefakt slouží k ochraně zápěstí, tedy choulstivých partií, kudy prochází tepna, před zpětným nárazem tětivy. To platí při lukostřelbě s šípem ukládaným vlevo od luku, respektive na vnitřní straně luku, blíže zápěstí. Jejich nošení v dolní části předloktí dokládají také nálezyvedle okolnosti v hrobových kontextech období zvoncovitých pohárů (a některých pohřbů nitranské kultury), kde bývají často uloženy v partiích před obličejem, tedy v blízkosti, či přímo na složených pažích zemřelého. Nálezy kamenných nátepních destiček nejčastěji spadají do období zvoncovitých pohárů a společně s dalšími typickými prvky hmotné kultury se šíří na rozsáhlém teritoriu od území dnešního Maroka a Irska až po Maďarsko.

Nátepní destička byla zřejmě užívána ve většině pravěkých období jako nezbytná součást lukostřelecké výbavy (obr. 9). Již od mladšího paleolitu je tedy třeba předpokládat existenci ochranného prostředku pro lukostřelcovu zápěstí. Slavomil Vencel (1984, 308) však připomíná, že asijský způsob zakládání šípů, tedy vpravo od luku činí ochranu lukostřelcovu zápěstí zbytečnou, neboť tětiva se při výstřelu zápěstí vůbec nedotkne (Korfmann 1972, 217 ad). V evropském pravěku však zřejmě převládá způsob lukostřelby se šípem vlevo od luku (respektive na straně blíže k zápěstí, protože v případě lukostřelce leváka by byl šíp ukládán vpravo od luku, při zachování stejného principu) a určitá forma ochrany zápěstí byla tedy nutná.

V různých obdobích od mladého paleolitu do doby železné se v Evropě také objevují předměty

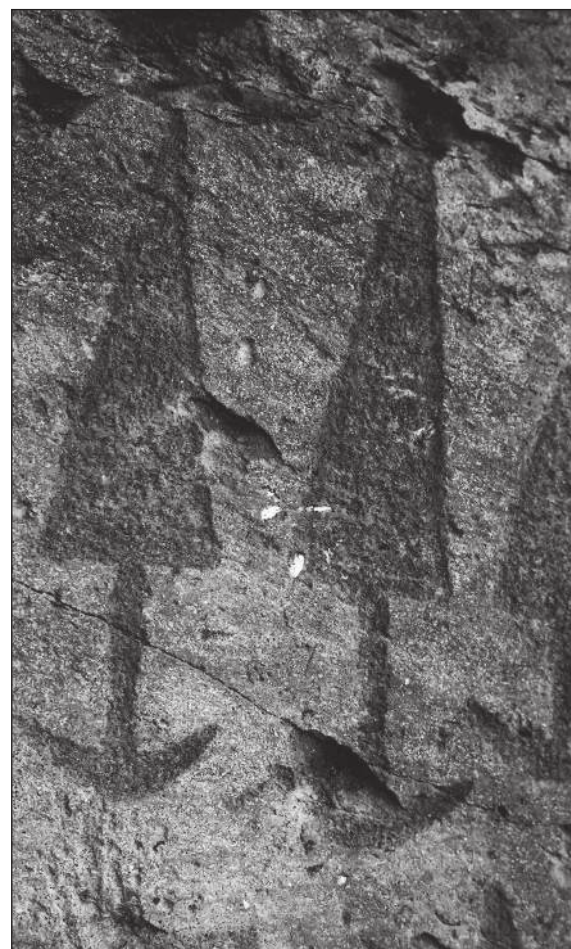
(většinou kostěné), které by bylo možné interpretovat jako nátepní destičky, teprve v závěru eneolitu a na počátku Reineckova stupně A1 doby bronzové se však setkáváme s pravidelným výskytem kamenných nátepních destiček. Vzhledem k nezbytnosti ochrany lukostřelcovu zápěstí lze pro období pravěku předpokládat běžný výskyt podobných ochranných prostředků, které však zřejmě byly vyráběny z organických materiálů (kůže, dřevo, textil atd.), které se zpravidla nedochovaly. Rovněž ne každý pohřeb, který byl v období zvoncovitých pohárů vybaven pazourkovými šípkami (respektive šípy) obsahoval nátepní destičku. Také pro jižní Bavorsko uvádí V. Heyd (2000, 284), že jen 7,5 % všech hrobů obsahovalo nátepní destičku. Je tedy dost dobře možné, že kamenná nátepní destička byla jakousi luxusní a snad i ozdobnou podobou běžného artefaktu a její funkce byla především společensky prestižní. Význam nátepní destičky jako ozdobného předmětu demonstrujícího společenský status majitele dokládá například zlatá destička z Agua Branca v severním Portugalsku (Harrison 1980, 139, Fig. 96), případně destička se zlatými nýty z lokality Culduthel Mains u Inverness v severním Skotsku (Harrison 1980, 93, Fig. 65). Další doklad velké hodnoty nátepní destičky lze spatřovat třeba v kamenné destičce uložené v bohatě zdobeném kostěném pouzdru z hrobky XIII na pohřebišti v Anghelu Ruju (Alghero) na Sardinii (Nicolis – Mottes 1998, 296, Fig. 1, zde obr. 4). Jak vyplývá ze studia stop užívání (viz níže), byly alespoň některé destičky opakovaně nošeny (žlábek a oleštění v místech úvazu) a v některých případech dokonce parovány převrtáním po odlomení jejich rohů. O stopách užívání ve smyslu lukostřelby se však lze jen dohadovat. Žádné z traseologických zkoumání totiž neodhalilo jednoznačné stopy po nárazu tětivy. Protože většina nálezů, tedy přinejmenším všechny zde prezentované, pochází z pohřebních kontextů, kam byly zpravidla ukládány celé funkční artefakty, nelze posoudit podobu fragmentarizace, která by mohla souviset s funkcí destiček. Zde se můžeme omezit jen na konstatování o výraznějším namáhání rohových partií destiček v místech provrtů a úvazu.

V Čechách, na Moravě a v jižním Bavorsku byly zatím dokumentovány čtyři pravděpodobně pohřby žen z období zvoncovitých pohárů, které byly na své poslední cestě vybaveny nátepními destičkami, které bývají jinak běžně spojovány s muži. Jde o hrob 1 z Oberstimm (Kr. Pfaffenhofen a.d. Ilm), který byl obehnan kruhovým příkopem o průměru asi 5m a obsahoval pravděpodobně pohřeb ženy na pravém boku hlavou k jihojihovýchodu. Zemřelá byla vedle nátepní destičky provázena převážně ženskou výbavou: zdobený zvoncovitý pohár, mísa, měděné (?) šídlo a kostěný knoflík s V-vrtáním (Reider 1982, 41, Abb. 22). Z Moravy pochází ženský hrob č. 12/34 ze Šlapanic II – okr. Brno-venkov (Dvořák – Hájek 1990, 10, Taf. XVI), ve kterém byl pohřeb na pravém boku, hlavou orientovaný k jihu (tedy pravděpodobně žena) s bohatou výbavou sedmi nádob, včetně dvou zdobených zvoncovitých pohárů, soupravy čtyř kostěných knoflíků s V-vrtáním a měděného (?) šídla. V Čechách byl podobný pohřeb na pravém boku zaznamenán v případě hrobu III z Prahy-Vršovic, ve kterém však kromě nátepní destičky nebyla zachycena žádná další pohřební výbava. Druhý případ z Čech pochází z osamocené hrobu 77/99 v Tišicích – okr. Mělník (Turek – Foster 2000, 6-7, obr. 3), ve kterém byla pohřbena žena, na pravém boku, hlavou k jihu. Tento hrob obsahoval hned dvě nátepní destičky, jednu na levém předloktí zemřelé a druhou (obr. 9), společně s jantarovým korálkem a měděným (?) šídlem a se skupinou nádob u západní stěny hrobu. Hrob v Tišicích obsahoval ještě další prvky „pohlavně smíšené“ výbavy, dvě zlaté destičky – ozdoby vlasů a měděnou (?) dýčku (obr. 8). Smíšená výbava bývá jedním z charakteristických rysů bohatých ženských hrobů se zdobenými zvoncovitými poháry, vnitřní konstrukcí a případně s kruhovým příkopem. Vztah zdobených zvoncovitých pohárů k souboru prestižních předmětů a vnitřní konstrukci hrobu (stopy výdřevy případně kruhový příkop kolem hrobu) má podle mého názoru spíše sociálně distinkční než chronologický význam. Právě prolínání mužské a ženské výbavy v těchto bohatých hrobech zřejmě spíše souvisí s od-

■ Obr. 7 Val Camonica, skalní rytiny dýk z období zvoncovitých pohárů v Cemmo (foto: J. Turek).

razem společenské diferenciace nežli s chronologickými aspekty kultury. Jak připomíná N. Brodie (1997, 300-301) ne každý prvek pohřební výbavy musí být odznakem společenské kategorie (pohlaví a věku) zemřelého. Některé artefakty mohou spíše odrážet vztahy truchlících k zemřelému. V této souvislosti je vhodné připomenout, že v hrobě 77/99 v Tišicích byla jedna nátepní destička nalezena zcela nímoto tělo zemřelé, u západní stěny hrobové jámy a druhá sice spočívala na levém předloktí (nikoliv zápěstí) kostry, ale byla obrácena vnitřní stranou vzhůru. Je otázkou zda tato poloha mohla být způsobena postdepozicičními procesy, které však nezpůsobily dislokaci samotných kosterních pozůstatků. Obě destičky snad tedy mohly být do hrobu přiloženy pozůstalými. Toto promítnutí ostatních členů rodiny či klanu do pohřební výbavy zemřelého tak zřejmě reflektovalo nejen společenské postavení zemřelého v rámci komunity, ale rovněž její skupino-

vou identitu. Prestižní předměty, převážně mužské povahy, tak mohly být přenášeny na ženy (zdá se, že naopak tomu bylo zřídka) v zájmu upevnění řádu společenských vztahů a diferenciace. Je tedy možné, že pohřby žen s lukostřeleckou výbavou jsou spíše jakousi formalizovanou demonstrací společenské elity, nežli dokladem existence ženských bojovnic, Amazonek.

Válka u Papuánů Kapauku

V souvislosti s rekonstrukcí evropského pravěkého válečnictví se jeví velmi poučná pozorování Leopolda Pospíšila (osobní sdělení), který na přelomu 50. a 60. let 20. století studoval na Papui Nové Guinei život, zvyky a právní vztahy komunit Kapaukvců. Jedno z jeho pozorování dokumentované i na filmovém pásu zaznamenalo kmenovou „válku“ mezi dvěma momentálně nepřátelými komunitami. Pospíšil popisuje průběh konfliktu jako z nezasvěceného pohledu chaotické

■ Obr. 10

Chlapci
z Irian Jaya
při lukostřelbě
(podle Pétrequin
–Pétrequin
2000).

■ Obr. 11

Ozbrojení
bojovníci z Irian
Jaya v době války
(podle Pétrequin
–Pétrequin
2000).

▼ Obr. 12

Byblos (Libanon)
fortifikace ze
3. tisíciletí před
Kristem
(foto: J. Turek).

události odehrávající se v zóně vysoké trávy. Muži obou stran se ukrývali ve vysoké trávě a co chvíli se vztyčili a vystřelili šíp po nepříteli. Bojovníků nebylo mnoho a při bitvě nikdo nezahynul. Zdá se, že usmrcení a fyzická likvidace protivníka nebyla cílem ozbrojeného střetu. Mezi muži nedocházelo k přímému kontaktu a boji zblízka. Ženy se bez větších obav pohybovaly mezi bojujícími muži, sbíraly šípy, případně odtahovaly zraněné muže do zákemí. Nikdo z nepřátelské strany nesměl ženy zasáhnout, stal by se totiž doživotně terčem posměchu svých druhů, jako „ten, který dokáže jen trefit ženskou...“. Také sám Pospíšil se mezi bojujícími pohyboval v ochranné kožené vestě a bez úhony vše filmoval kamerou. Toto pozorování dokládá, že válečné konflikty mezi komunitami na Papui nebo v indonéské Irian Jaya zpravidla nevedly k totální porážce nepřítelů a k jeho fyzické likvidaci. Většina konfliktů směřovala spíše k demonstraci síly a odhodlání k boji, avšak i při takových střetech někdy umírali lidé. Toto pozorování jistě nelze bezesbýtku přenést jako analogii do evropského pravěku, je však velmi inspirativní a zřejmě bližší skutečnosti, než představy o strategickém válčení a dobývání opevněných hradišť, jak bývaly pro náš pravěk v minulém století předpokládány.

Otázka fortifikací v eneolitu

Pro období staršího a středního eneolitu jsou charakteristické výšinné polohy, z nichž některé bývají i ohrazeny. Domnívám se, že eneolitická ohrazení výšinných poloh nevznikala primárně jako strategické fortifikace (viz *Neustupný 1995; Turek 1997*). Byla to především jejich formální podobnost s hradišti a pevnostmi doby historické, která v minulém století vedla k interpretaci lehkých a mnohdy často přerušovaných ohrazení jako fortifikací. Nyní, kdy můžeme pracovat nejen s formální charakteristikou megalitických památek, ale také s různými modely vysvětlujícími jejich funkci, nabízí se podle mého názoru značná souvislost mezi společensko kultovní funkcí megalitických kruhů západní Evropy a středoevropských pozdně neolitických rondelů a následně i eneolitických ohrazených výšin. Předpokládám,

že se na eneolitické výšinné polohy mohly koncentrovat některé aktivity s jistým společensko symbolickým významem, jako např. výroba a ceremoniální směna kamenných broušených seker, podobně jako je to doloženo pro megalitické kruhy v Británii (*Edmonds 1995, 122-132*). Současně je však třeba mít na paměti, že budování mohutných fortifikačních systémů je z období chalkolitu známo z některých středomořských civilizačních center, jako je Byblos (**obr. 12**) na východě, nebo Los Millares nebo Zambujal na západě.

Vybraná literatura

(úplný seznam literatury v internetové verzi časopisu na <http://exrea.net>)

- Berounská, M. 1987:* Bulavý ve střední Evropě – Keulenköpfe in Mitteleuropa, *Prähistorica XIII, Varia Archaeologica* 4, 27-61.
- Brus 1991:* Petrografické určení a původ hornin některých sekeromlatů šňůrové keramiky z Bílinska a Duchcovska, In: *Prähistorica XVII, Katalogy šňůrové keramiky v Čechách IV-VI, 147-150.*
- Buchvaldek, M. – Koutecký, D. 1970:* Vikletice, ein schnurkeramisches Gräberfeld. *Prähistorica* 3, Praha.
- Buchvaldek, M. – Kovářik, J. 1993:* Pohřebiště se šňůrovou keramikou v Praze-Jinonicích. Doplněk ke katalogu šňůrové keramiky v Čechách VI - Die schnurkeramischen Gräberfelder in Prag-Jinonice. Eine Ergänzung zum Katalog der Schnurkeramik in Böhmen VI. *Prähistorica* 20, Praha, pp. 119-174.
- Cílek, V. 1993:* Poznámky k určení kamenné suroviny sekeromlatů, In: Buchvaldek, M. a J. Kovářik 1993: Pohřebiště se šňůrovou keramikou v Praze-Jinonicích. Doplněk ke katalogu šňůrové keramiky v Čechách VI - Die schnurkeramischen Gräberfelder in Prag-Jinonice. Eine Ergänzung zum Katalog der Schnurkeramik in Böhmen VI. *Prähistorica* 20, Praha, 141.
- Kukla, J. 1970:* Die petrographische Bestimmung des geschliffenen Steingeräts, In: Buchvaldek, M. a D. Koutecký 1970: Vikletice, ein schnurkeramisches Gräberfeld. *Prähistorica* 3, Praha, 235.
- Patton, M. 1993:* Statements in stone. Monuments and society in Neolithic Brittany. Routledge, London and New York.
- Přichystal – Šebela 1992:* Lithic raw materials used by the people with Corded Ware in Moravia and the adjoining part of Upper Silesia, *Scripta*, Vol. 22 (1992), Geology, Brno, 29-39.
- Vencl, S. 1970:* Zur Funktion des geschliffenen Steingeräts, In: Buchvaldek, M. a D. Koutecký, 1970: Vikletice, ein schnurkeramisches Gräberfeld. *Prähistorica* 3, Praha. 230-235
- Vencl, S. 1984:* Otázky poznání vojenství v archeologii – Problems relating to the knowledge of warfare in Archaeology, *Archeologické studijní materiály* 14, Praha.
- Zápotocký, M. 1992:* Streitaxte des mitteleuropäischen Äneolithikums (Quellen und Forschungen zur prähistorischen und provinzialrömischen Archäologie, Acta humaniora 16). Weinheim: VCH